

AZ ELME

GETTY IMAGES

ARANYÁLLAMA

Kalifornia vonzereje a képzelet erején alapult, amely a világ számára a Hollywood feliratban testesült meg.

Ian Scott bemutatja, hogy a kaliforniai karrier nem mindig jelent happy endet azok számára, akiket hírnévvel és sikerrel kecsegtet

A naplemente igézete

A nap ragyog Kalifornia horizontján. A 19. század közepe óta özönlöttek ide a bevándorlók a gazdagságot keresve – először az arany, majd a következő század elejétől a virágzásnak induló filmipar vonzását követve

Túlélők bolyonganak San Francisco romjai között az 1906. április 18-i földrengést követően. A katasztrófának nagyjából 3000 ember esett áldozatul, és megváltoztatta Kaliforniát

Az 1940-es évek végén egy Los Angeles-i újság azt írta, hogy Kalifornia „a közös nevezőt kereső tényezők kusza együttese”. Nagyjából ugyanabban az időben alkotta meg Kalifornia állam egyik nagy hírlapírója, Carey McWilliams a „nagy kivétel” kifejezést, így jellemezve az államot, amelyet megoszt az észak és dél, az új bevándorlók és a szerencselovagok, valamint a vidék és a nagyvárosok közötti különbség. Kalifornia a 20. század közepén még nem egészen forrt organikus egységbe, de már elég erős volt és elég befolyással bírt ahhoz, hogy kifejezze a szomszédjaitól alapvetően eltérő, regionális identitását.

Miként emelkedett ki Kalifornia mégis csaknem egy évszázaddal az Unióba való belépése után – dacára annak, hogy a század előrehaladtával a belépéstől mindenki egységes fejlődést várt? Ebben rejlett kivételes volta, amely idővel megteremtette harmóniáját, és e tulajdonsága két, nemzetközileg is meghatározó iparágban öltött testet: Hollywoodban és a Szilícium-völgyben.

Az elképzelt jövő

A kaliforniai színműíró, Luis Valdez aforizmája szerint „[ebben az államban] azoké a jövő, akik el tudják képzelni”. Kalifornia az ideák színhelye volt: a kívülállók terepe, akik hírnévre és vagyonra vágytak, és tudták, hogyan festene a jövő Aranyállama.

James Houston író szerint sosem volt könnyű megkülönböztetni a térképen lévő Kaliforniát a képzeletünkben élő helytől, amit így fogalmazott meg: „Kalifornia vonzereje éppen ebben a kettősségben rejlik”. Kreatívvá teszi az ott élőket és folyamatosan táplálja a lakóhelyükkel kapcsolatos mítoszokat. Houston szerint azért elválaszthatatlan a valóságos és a képzeletben élő Kalifornia, mert a „legendák születtek elsőként”. Kaliforniát úgy is el lehet képzelni, mint a jövőt, mielőtt valósággá válna a jelen-

ben. E kölcsönhatás megértése is szerepet játszott a mozi, később pedig a számítástechnika és a csúcstechnológia sikerében.

A 20. század elején Kalifornia korántsem volt az az „Eldorádó”, amivé végül vált. A munkaügyi viták gondokat okoztak az államnak, néha egyaránt gyalázták a haladó reformerek és a rablóbaró kapitalisták, és a politikai kultúra változásai közepette virágzott a bevándorlásellenes retorika. 1906-ban a San Franciscóra lecsapó pusztító földrengés nemcsak a várost – sok régi épületét és cégét – roppantotta meg, hanem szakítást jelentett a múlttal is. A 20. századi Kalifornia szó szerint és átvitt értelemben is különbözött a 19. századitól.

Los Angeles rengeteget profitált San Francisco balszerencséjéből. Az új kikötőbe és a fejpályaudvarra bevándorlók és turisták egyaránt érkeztek. A várost az új reklámcsináló patrónusai vezették az elképzelt jövőjébe – közülük Harrison Gray Otis és Harry Chandler, a Los Angeles Times tulajdonosai voltak a legtevékenyebbek, akik tovább építették LA imázsát. 1910-re Kalifornia lakossága elérte a 2,3 milliót, egy évtizeddel később pedig a 3,4 milliót. Sokan közülük munkát keresni érkeztek LA-be, vagy azért, hogy meggazdagodjanak, ami tovább pörgette a gazdaságot, többek között a film-, az olaj- és az ingatlanbizniszt is.

Eredetileg nem Hollywood, Los Angelesnek ez a külvárosa adott otthont a filmiparnak. 1908-ban a Selig Film Company rendezője, Francis Boggs olyan vidéki környezetet keresett a filmstúdiója helyszínéül, ahol sok a napsütés, ezért a társaság nyugatra költözött az Edendale-nek nevezett területre (ez a történelmi helyszín LA belvárosától kicsit északabbra terült el). Abban az időben a filmszakma nagyon kevésbé csillogott és nem örvendett túl jó hírnévnek az Egyesült Államokban. A Los Angelesbe érkező filmeseket nem fogadták jól a városvezetők; jöttmenteknek, tisztességteleneknek tartották őket, és egyfajta vándorcirkusznak tekintették a színészeket és a rendezőket. Azonban a rákövetkező évtizedben, ahogyan a filmek egyre nagyobb népszerűsége tettek szert, a város vezetői felülbírálták

Túrakocsik Los Angelesben 1910-ben. A San Franciscó-i földrengés után Los Angeles egyre vonzóbb célpont lett mind az emberek, mind az ipar számára: a turisták és a bevándorlók egyaránt ide sereglettek

Pálmafák, aranyló napsütés, spanyol reneszánsz építészet: az 1940 környékéről származó képeslap Kalifornia jellegzetességeit mutatja, amelyek megragadták a nagyközönség képzeletét

A 20. SZÁZADI KALIFORNIA SZÓ SZERINT ÉS ÁTVITT ÉRTELEMBEN IS KÜLÖNBÖZÖTT A 19. SZÁZADITÓL

Filmstáb Hollywoodban a 20. század elején. A száraz klíma és a csaknem zavartalan napsütés ideális helyszíné tette Los Angeles a filmipar számára, mivel a természetes fény kezdetben elengedhetetlen volt a forgatásokhoz

BRIDGEMAN/GETTYIMAGES

Hollywood nagy-
ágyúi: Mary Pickford,
D. W. Griffith,
Charlie Chaplin és
Douglas Fairbanks
1919-ben, a United
Artists stúdió
alapításakor

Nők ellenőrzik az A-20-as bombázók átlátszó orrát a Douglas Aircraft Company gyárában Long Beach-en, Kaliforniában a második világháború idején. Az állam már a háború kitérése előtt is a katonai technológiai innováció éllovasa volt

**KALIFORNIÁBAN TERVEZTÉK
ÁLLAMOK MÁSODIK VILÁG-
HÁBORÚS KATONAI AKCIÓIT
TÁMOGATÓ HAJÓKAT, REPÜLŐ-
GÉPEKET ÉS TANKOKAT**

Szereplőválogatáshoz sorban álló statiszták a Paramount Pictures-nél, az 1920-as években. A kezdetben rossz hírnévnek örvendő filmipar gyorsan Los Angeles áldásává vált

Charles és Ray Eames által, 1949-ben építtetett jellegzetes ház Los Angeles nyugati részén. Munkájuk a háború utáni Kalifornia szellemét ragadta meg

álláspontjukat, és arra jutottak, hogy a rohamosan fejlődő stúdiók beleillenek városfejlesztő elképzeléseikbe, és segítenek megszilárdítani a Dél, Nagy-Los Angeles hatalmát.

Míg egyesek a város gőgjét kárhoztatták, a filmipar learatta a maga hasznát. A Boggs and William Selig's Film Company tökéletesen illeszkedett a hely szelleméhez, ahol mindig lehetőség nyílt arra, hogy az ember újra kitalálja önmagát; a döntő pillanatban, az 1910-es évek fordulóján remek alkalom nyílt rá, hogy előrelépjenek. De mégis összeomlott az egész.

1911. október 27-én Boggst agyonlőtte a filmforgatáson egy elégedetlen alkalmazott. Véletlenül ugyanazon a napon kezdődött az amerikai filmipar új fejezete is: David Horsley, egy Durham megyei brit bevándorló megnyitotta saját filmstúdióját, a Nestort a Sunset Boulevard és a Gower Street sarkán, Hollywood külvárosának szomszédságában. A Nestor kiterjesztette Hollywood befolyását, Edendale viszont elveszítette vezető szerepét. Boggs meggyilkolása után Selig már nem tudta tartani a tempót, és a társaság 1918-ban kiszállt a versenyből.

Ma Francis Boggs csupán lábujjnyelvet a mozifilm történetében. Pedig ő forgatta az első olyan filmet, amely teljes egészében Kaliforniában készült. Több mint 100 némafilm elkészítésével dokumentálta a nyugati parti mozi gyermekéveit, és Los Angeles – Kalifornia – mítoszát. Pálmafák, spanyol reneszánsz stílusú házak, dinamikusan fejlődő nagyváros és lélegzetelállító természetes vadon: Kalifornia édenkertként jelenik meg, ahol mindig süt a nap, és minden nap új lehetőségeket rejt.

Ez az álom ragadta meg a korai filmkészítés úttörőit, ez lett az a hamis látomás, amely mind a mai napig elevenen él, és amely a hollywoodi életstílus lényegévé vált. Még azok is tudják, hogy milyen Kalifornia, akik messze élnek innen, mert hat az érzékeinkre és csaknem nap mint nap megköveteli a figyelmünket. Ha valaki szereti a filmeket, a zenét, a tévét, a regényeket, akkor nem szabadulhat a Golden State, az „Aranyállam” látképétől, amely már beleégett a képzeletünkbe.

Innováció a nemzetért

A színtalpak mögött Kalifornia azonban még sok minden más is. Az állam mezőgazdasága és nehézipara is jelentős, és egy sor csúcstechnológia és innováció született itt. Az állam katonai-ipari komplexumai az 1930-as évek végén keletkeztek, és ebből fakadóan a kutatás-fejlesztés már Amerika második világháborúba lépése előtt is virágzott. Kaliforniában tervezték és gyártották az Egyesült Államok katonai akcióit támogató hajókat, repülőgépeket és tankokat – olyan haderőt, amelyet még nem látott a világ.

Kalifornia, miután véget ért a háború, tovább harcolt, új frontot nyitott – ezúttal a kommunizmus ellen – otthon és külföldön egyaránt. A hollywoodi díszletektől a hanoi utcáig jelen volt a fenyegetés, amit (az amerikai kormány szerint) meg kellett állítani, és Kalifornia a maga utánozhatatlan módján vívta meg a harcot: létrehozott egy „hidegháborús campusot”, ahogyan Roger Lotchin elnevezte.

A tudományba és a technológiába fektetett pénznek köszönhetően a jövő – és talán a világ vége is – gyorsan elérkezett, és így a háborús atomkutatás és fejlesztés hagyatéka segítette a folyamatosan terjeszkedő Kalifornia Egyetem és Stanford Egyetem campusainak, a Caltech (California Institute of Technology) és más oktatási létesítmények megerősödését.

A technológiai beruházások megváltoztatták Kaliforniát, ugyanakkor az itt élők nemigen foglalkoztak az olyan problémákkal, mint amilyen a nukleáris Armageddon. A „Birth of the Cool” (Miles Davis amerikai jazz-zenész válogatásalbuma – a szerk.) megjelenésével a jazz, vagy a fényképészet, az építészet, valamint Charles és Ray Eames ipari dizájnja el tudta altatni az értekeket, divatossá és elevenné tette a tömegkultúrát, bármi is fenyegette a bolygó jövőjét. Az 1950-es években, amikor a szomszédos Nevada állam teszthelyszínén az atomfegyverek apokaliptikus villanásától ragyogott fel Dél-Kalifornia ege, az emberek kis kávézóba seregltek, hogy Miles Davisről, Dave →

William Shockley (ülve) és kollégái a félvezető-kön dolgoznak a Bell Labs-nél, 1948-ban. Cége, amelyet a Bell Labs elhagyása után alapított, az elsők között telepített meg a Szilícium-völgyben

Brubeckről és James Deanről fecsejének. Közben néhány dolog elvesztette a „cool”-ságát, míg mások azzá váltak, Kalifornia tehát az 50-es években alapvető változásokon ment át. A „coolness” részben a Másból elutasítása révén tükrözi vissza a társadalom kultúráját, amelyen alapul”, emlékeztetett Kevin Starr történész, majd hozzátette: ebből fakadt „érzékenységek evolúciója”.

Bár Kalifornia érzékenysége kétségtelenül cool volt, köke-mény üzleti ethoszát és anyagi kapacitását az Egyesült Államok katonai szükségletei határozták meg. Az ország arra törekedett, hogy bárhol képes legyen harcba szállni és bevetni az általa szükségesnek ítélt védelmi és biztonsági intézkedéseket. 1948-ban a védelmi minisztérium 100 millió dollárt költött repülőgépekre, 1953-ban ez a szám 7 milliárdra dagadt. Az 1950-es években Kalifornia több mint 50 milliárd dollárt kapott védelmi költség gyanánt – kétszer annyit, mint más államok. Az állam bőkezűségének kedvezményezettjei a Teller Edéhez hasonló tudósok és feltalálók voltak – Teller a Manhattan-terven dolgozott, majd részt vett a Kalifornia Egyetem sugárlaboratóriumának (University of California Radiation Laboratory) alapításában Livermore-ban, egy órányi távolságra a Berkeley-től – és William Shockley-től. Shockley egy kissé zavaros ember, de briliáns fizikus és elektromérnök volt, aki, mint előtte Boggs, kite-rített térképékként látta maga előtt Kalifornia jövőjét. Londonban született, Palo Altóban és San Francisco környékén nevelkedett. A háború alatt a Pentagonban dolgozott, de – Tellerrel ellentétben – később visszatért a civil szférába. Miközben a rádiótól a radaron át a telefonig és az újonnan kifejlesztett televízióig mindenben használt elektronsövek helyettesítését kutatta, a vezeték-ekben fémre – a félvezetőként használt germániumra – cserélte a gázt, és ezzel a tranzisztor és a miniatűr technológia egy csapásra valóságá vált.

Shockley otthagya a Bell Labset, talált befektetőt, és saját vállalkozásba kezdett a San Franciscótól délkeletre fekvő, addig

csak a baracktermesztésről ismert Santa Clara-völgyben. Ez lett élete legjobb húzása: Santa Clarán abban az időben merész kísérlet zajlott. A Stanford Egyetem számtalan hektár pusztá földet birtokolt itt, és az intézmény azzal a radikális ötlettel állt elő, hogy – mai kifejezéssel startupoknak nevezett – technológiai cégeknek adja bérbe a területet. A Stanford hírneve bevonzotta a legjobb koponyákat, a cégek pedig bevonzották a pénzt; komoly vállalatok jelentek meg itt, többek között olyan hadi-ipari óriások, mint a repülőgyártó Lockheed. Shockley vállalkozása is a Stanford telkén működött, és meg volt róla győ-ződve, hogy a félvezetők jövője egy másik, a germániumnál sokkal-sokkal hatékonyabb anyag, a szilícium lesz. Valójában a Shockley Semiconductor Laboratory adott életet a Szilícium-völgynek. Shockley látta a jövőt, azt viszont nem látta, hogy minden összeomlik majd körülötte. Áttörése a félvezetők terén csapatmunka volt, de ő nem volt hajlandó osztozni az érdemeken; arrogáns volt, rigolyás, sőt paranoiás. Az általa kiindí-tott gyártási folyamat megszakadt, és tudóstársai végül kiálltak mögüle. Az ő időzítésük tökéletes volt, Shockleyé nem.

Mikrocsipek

A Szputnyikot 1957-nem indították útnak, ez lett az űrver-seny kezdete, és ehhez szükség volt a félvezető technológiára. A Shockley laborját elhagyó tudósok, többek között Robert Noyce, megalapították a Fairchildot, 1968-ban pedig a szintén lelépő Gordon Moore-ral az Intelt – amely manapság a világ szá-mítógép-processzorainak többségét gyártja. A Szilícium-völgy kezdte otthonának tekinteni Santa Clarát. 1956-ban Shockley megkapta a Nobel-díjat, de soha nem heverte ki cége felbomlá-sát; később a felettebb ellentmondásos eugenetika felé fordult, amelynek Kaliforniában megvan a maga sajátos hagyománya.

Shockley kikövezte az utat a Fairchildnak és az Intelnek, de a későbbi nagy neveknek, Wozniaknak, Jobsnak, Gatesnek is. A Szilícium-völgy most már nem csupán az amerikai technoló-

A NASA kutatóközpontja (Ames Research Center) 1977-ben. Az amerikai űrügynökség a Szilícium-völgyben letelepedő számos szervezet egyike volt

Az Apple alapítói: Steve Jobs és Steve Wozniak 1977-ben a nyugati parti számítógépvásáron (West Coast Computer Faire), ahol bemutatták az Apple II-t – az egyik első sikeres otthoni számítógépet

ROBERT NOYCE GORDON MOORE-RAL MEGALAPÍTOTTA AZ INTELT – AMELY MANAPSÁG A VILÁG SZÁMÍTÓGÉP-PROCESSZORAINAK TÖBBSÉGÉT GYÁRTJA

A Szilícium-völgy nagyágyúja, Robert Noyce, egy mikrochip ábrával az 1960-as évek körül

A Hollywood felirat és az Apple logó egyaránt Kalifornia emblematikus sikertörténetévé vált

gia otthona lett, hanem az egész világ műszaki tudományáé is. Boggs ugyanilyen hatást gyakorolt a mozira. Az 1900-as években általa útjára indított filmgyártás meghódította az egész világot; itt találtak egymásra a United Artists későbbi alapítói: Mary Pickford, Douglas Fairbanks, D. W. Griffith és Charlie Chaplin. Boggs és Shockley döntő szerepet játszottak Kalifornia történetében, de később margóra szorultak. Az ő sikerük az inspiráción, a jövőbe látáson alapult, de karrierjük tragikus bukással végződött.

Azt érezzük, hogy ismerjük Kaliforniát: jelene olyan erőteljes jelképekkel égett belénk, mint a Hollywood felirat vagy az Apple logó. Jeff Lustig szerint Kalifornia „mindig egyedülálló hely volt”. Boggs és Shockley olyan ötleteket valósítottak meg, amelyek segítettek megteremteni Kaliforniát, de azt egyikük sem látta, milyen szeszélyes és változékony lehet a jövő.

Kalifornia mindig különleges hely volt. Varázslatos díszletnek látszott, amely választ ad az ősrégi kérdésekre: hogyan

éljük az életünket, és milyen álmokat akarunk megvalósítani. Francis Boggs, William Shockley és az általuk megalkotott iparágak története, az, ahogy a fejlődés elsöpörte és mégis továbbvitte azt, amit létrehoztak, elbűvölő és kivételes helyé tette Kaliforniát. 🌐

Ian Scott egyetemi adjunktus, a Manchesteri Egyetemen amerikai történelmet tanít és a BBC Radio 4 The Californian Century című sorozatának tanácsadója

A Big Sur partszakasz San Franciscótól délre. Kalifornia sokáig olyan helynek tűnt, „ahol szeret lakni az ember”, mondja Ian Scott

DREAMTIME/GETTY IMAGES